

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه رازی کرمانشاه
دانشکده علوم اجتماعی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته‌ی علوم سیاسی گرایش روابط بین الملل

عنوان:

الگوهای همکاری و تضاد در روابط ایران - اروپا و تاثیر آن بر امنیت انرژی اروپا

استاد راهنما:

قدرت احمدیان

استاد مشاور:

فرهاد دانش نیا

نگارش:

مهران صوفیوند

اسفند ماه ۱۳۹۳

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات
نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه رازی است.

تقدیم به

پدرم که با منش و روشش به من

درس آزادی و آزادی آموخت.

تقدیم به

مادرم که اسوه صبر و استقامت است.

سپاسگزاری

«فضل خدای را که تواند شمار کرد یا کیست آنکه شکر یکی از هزار کرد»

یزدان پاک را سپاس می‌گوییم که فرصت آموختن را به من ارزانی کرد و اینک چنانکه خود سپاسگزاری را امر فرموده است، شایسته است که در نخستین صفحات این پایان‌نامه، از همه کسانی که مرا در به پایان رساندن آن یاری نمودند، قدردانی کنم.

بدین ترتیب از اساتید عزیزم جناب آقای دکتر قدرت احمدیان که راهنمایی این پایان‌نامه را پذیرفتند و جناب آقای دکتر فرهاد دانش نیا که مشاوره پایان‌نامه‌ام را قبول نمودند، سپاسگزارم. همچنین سپاس و قدردانی خود را به جناب دکتر شهرام فتاحی که داوری این پایان‌نامه را پذیرفته و کاستی‌های آن را به نحو شایسته‌ای یادآوری کردند، ابراز می‌کنم.

سپاس بیشتر از آن جهت که این اساتید گرانقدر باوجود مشغله‌های فراوان، نه تنها از آغاز تا پایان نگارش این پایان‌نامه مرا راهنمایی کردند، بلکه در مقطع کارشناسی ارشد، از وجود این اساتید گرانقدر بهره فراوان برده‌ام.

چکیده:

انرژی در اقتصاد کشورهای صنعتی بویژه کشورهای اروپا نقش حیاتی دارد. تامین منابع انرژی بویژه نفت و گاز برای رشد اقتصادی و زندگی مردم اروپا اهمیت زیادی دارد. اروپا در مجموع بزرگترین وارد کننده نفت و گاز در جهان است. این منطقه از لحاظ نفت و گاز وابستگی شدیدی به روسیه دارد. یکی از منابع مهم بالقوه برای تامین انرژی می تواند ایران باشد. از این روی نوع یا الگوی روابط اروپا با ایران می تواند به امنیت انرژی اروپا تاثیر داشته باشد.

بر این اساس سوال مطرح شده در این رساله عبارت است از: الگوی روابط ایران-اروپا یعنی منازعه و همکاری چه تاثیری بر امنیت انرژی اروپا داشته است؟ در پاسخ به سوال فوق این فرضیه مطرح میشود که: الگوی همکاری میان ایران-اروپا موجب افزایش امنیت انرژی اروپا و الگوی تضاد میان ایران-اروپا موجب کاهش امنیت انرژی اروپا شده است.

با تکیه بر چارچوب نظری لیبرالیسم و بطور خاص رویکرد مرتبط با لیبرالیسم اقتصادی این رساله در ۵ فصل تدوین شده است. در این رساله در فصل اول به کلیات پرداخته میشود. در فصل دوم به چارچوب نظری میپردازیم. در فصل سوم به الگوی همکاری در روابط ایران-اروپا و مساله ی امنیت انرژی پرداخته میشود. در فصل چهارم به روابط منازعه آمیز ایران-اروپا و مساله ی امنیت انرژی پرداخته میشود. در فصل پنجم هم نتیجه گیری این رساله نوشته آورده می شود.

واژگان کلیدی: امنیت انرژی، اتحادیه اروپا، همکاری، منازعه، جمهوری اسلامی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات پژوهش

۲-۱-۱- طرح مساله.....	۲
۲-۱-۲- سوال اصلی.....	۳
۳-۱- فرضیه.....	۴
۴-۱- متغیر مستقل.....	۴
۵-۱- متغیر وابسته.....	۴
۶-۱- روش ها و فنون اجرایی پژوهش.....	۴
۷-۱- ادبیات پژوهش.....	۵
۸-۱- سازماندهی پژوهش.....	۷

فصل دوم: همکاری بین المللی در تئوری های روابط بین الملل

۱-۲- مقدمه.....	۹
۲-۲- لیبرالیسم و همکاری بین المللی:.....	۹
۳-۲- رویکرد ارتباطات و همکاری بین المللی:.....	۱۲
۴-۲- نظریه صلح دموکراتیک و همکاری بین المللی:.....	۱۳
۵-۲- نظریه رژیم های بین المللی و همکاری بین المللی:.....	۱۴
۶-۲- نولیبرالیسم و همکاری بین المللی:.....	۱۵
۷-۲- نظریه کارکردگرایی و همکاری بین المللی:.....	۱۸
۸-۲- نظریه نوکارکردگرایی و همکاری بین المللی:.....	۱۹
۹-۲- جمع بندی:.....	۲۱

فصل سوم: الگوی روابط ایران- اروپا و مساله ی امنیت انرژی

۱-۳- مقدمه:.....	۲۳
۲-۳- امنیت انرژی:.....	۲۳
۳-۳- امنیت انرژی از منظر اتحادیه اروپا.....	۲۹
۴-۳- جایگاه اروپا در ذخائر، تولید و مصرف نفت خام جهان.....	۳۰
۵-۳- ایران و امنیت انرژی.....	۳۴
۶-۳- بازسازی اقتصادی و ضرورت همکاری با اروپا و مساله امنیت انرژی اتحادیه اروپا.....	۳۶
۷-۳- تنش زدایی و همکاری با اروپا و مساله امنیت انرژی اروپا.....	۳۹
۸-۳- اعتدال گرایی در سیاست خارجی و مساله امنیت انرژی اروپا.....	۴۵
۹-۳- در پیش گرفتن سیاست بی طرفی فعال و مثبت.....	۴۸
۱۰-۳- همکاری و امنیت انرژی اروپا (بعد آینده شناسانه).....	۴۸
۱۱-۳- جمع بندی.....	۵۲

فصل چهارم: روابط منازعه آمیز ایران - اروپا و مساله امنیت انرژی

۵۴	۱-۴- مقدمه:
۵۴	۲-۴- روابط منازعه آمیز ایران- اروپا (بعد تاریخی):
۵۶	۳-۴- سیاست خارجی دوره هاشمی:
۵۸	۴-۴- حوزه‌های منازعه ایران و اروپا در دوره احمدی نژاد.....
۶۹	۵-۴- روابط اقتصادی و امنیت انرژی ایران و اتحادیه اروپا در دوران احمدی نژاد.....
۷۸	۶-۴- جمع بندی:
۸۰	جمع بندی و نتیجه گیری.....
۸۶	منابع.....

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۲۸.....	نمودار ۳-۱- ارزیابی مقایسه‌ای منابع کشف نشده جهان در سال ۲۰۱۲ (میلیون بشکه نفت).....
۲۸.....	نمودار ۳-۲- ارزیابی مقایسه‌ای منابع گاز طبیعی کشف نشده جهان در سال ۲۰۱۲ (تریلیارد متر مکعب).....
۳۲.....	نمودار ۳-۳- میزان وابستگی اتحادیه اروپا به واردات نفت، گاز و زغال سنگ.....
۳۲.....	نمودار ۳-۴- چشم انداز عرضه، تقاضا و واردات گاز طبیعی اتحادیه اروپا طی دوره ۲۰۰۸-۲۰۳۵ بر اساس سناریوی سیاستهای جدید آژانس بین المللی انرژی (میلیارد متر مکعب).....
۳۳.....	نمودار ۳-۵- چشم انداز تولید، مصرف و واردات گاز طبیعی اتحادیه اروپا در افق ۲۰۲۰ بر اساس پیش بینی بیزینس مانیستور
۴۴.....	نمودار ۳-۶- صادرات نفت به اتحادیه اروپا بین سال‌های ۹۱-.....
۴۴.....	نمودار ۳-۷- مصرف و تولید نفت ایران در بین سال‌های ۱۹۷۹ تا ۲۰۰۶.....
۷۱.....	نمودار ۴-۱- مقایسه تولید داخلی ایران و کشورهای همتراز ایران، ژانویه ۲۰۰۵- جولای ۲۰۱۲.....
۷۱.....	نمودار ۴-۲- پیش بینی تولید داخلی ایران قبل و بعد از تحریم‌های اخیر بین المللی و ایالات متحده آمریکا.....
۷۲.....	نمودار ۴-۳- مقایسه تورم قیمت مصرف کننده برای ایران و کشورهای همتراز ایران، ژانویه ۲۰۰۵- جولای ۲۰۱۲.....
۷۲.....	نمودار ۴-۴- پیش بینی تورم در ایران قبل و بعد از تحریم های اخیر بین المللی و ایالات متحده آمریکا.....
۷۳.....	نمودار ۴-۵- پیش بینی بیکاری در ایران قبل و بعد از تحریم های اخیر بین المللی و ایالات متحده آمریکا.....
۷۳.....	نمودار ۴-۶- صادرات کالا های بشر دوستانه اتحادیه اروپا به ایران، سه ماه اول ۲۰۰۴ تا ۳ ماه سوم ۲۰۱۲.....
۷۵.....	نمودار ۴-۷- سود صادرات نفت برای ایران و کشورهای همتراز، ۲۰۰۰-۲۰۱۲.....
۷۵.....	نمودار ۴-۸- مقایسه تولید نفت ایران و کشورهای همتراز ایران، ژانویه ۲۰۰۰ - ژوئن ۲۰۱۲.....

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۳۳.....	جدول ۱-۳- سهم کشورهای عضو اتحادیه اروپا از انرژی‌های تجدید پذیر در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۲۰.....
۳۹.....	جدول ۲-۳- صادرات و واردات ایران و اتحادیه اروپا در دوران هاشمی.....
۴۱.....	جدول ۳-۳- روابط تجاری بین ایران و اتحادیه اروپا در دوره خاتمی به میلیون دلار.....
۴۵.....	جدول ۴-۳- صادر کنندگان اصلی نفت به اتحادیه اروپا در سال ۲۰۰۵.....
	جدول ۱-۴- برنامه صادرات گاز طبیعی در انتهای برنامه پنجم توسعه از طریق خط لوله.....
۷۶.....	جدول ۲-۴- واردات نفت خام و گاز اتحادیه در سال ۲۰۰۵ از کشورهای مختلف.....
۷۷.....	جدول ۳-۴- میزان مصرف انرژی در اتحادیه اروپایی در سال ۲۰۰۴ (میلیون تن).....

فصل اول

کلیات پژوهش

۱-۱- طرح مساله

سوخت‌های فسیلی به ویژه نفت و گاز طبیعی، اصلی‌ترین منبع تامین انرژی مورد نیاز کشورهای جهان در بخش‌های مختلف می‌باشد و با وجود اینکه اقدامات فراوانی در جهت کاهش مصرف این منابع تجدیدناپذیر و استفاده از منابع انرژی تجدید پذیر صورت گرفته است، این دو منبع مهم انرژی، کماکان به صورت افزایشی مورد استفاده قرار می‌گیرند و پیش‌بینی می‌شود تا چند دهه آینده نیز نقش مهم خود را حفظ نمایند. اما نکته‌ای که در مورد این منابع حائز اهمیت است، این است که این منابع با ارزش در همه جای دنیا به صورت یکسان یافت نمی‌شود و همین نکته سبب شده است تا کشورهایی در زمره تولید کنندگان این منابع با ارزش، وبالطبع کشورهایی نیز در زمره مصرف کنندگان این منابع قرار گیرند. از مهم‌ترین کشورهای گروه نخست که نفت خود را نیز صادر می‌کنند می‌توان به اعضای اوپک اشاره کرد. از مهم‌ترین مصرف کنندگان نیز می‌توان به ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا، چین، ژاپن و هند اشاره کرد. ایران به عنوان یکی از اعضای مهم اوپک یکی از صادر کنندگان بزرگ است که در منطقه خلیج فارس بعد از کشور عربستان بیشترین ذخایر نفتی را در اختیار دارد. بر اساس آمارهای موجود، ذخایر نفت ایران در پایان سال ۲۰۱۱ میلادی پس از کشورهای ونزوئلا، عربستان و کانادا با رقم بیش از ۱۵۱ میلیارد بشکه در رده چهارم جهان قرار دارد. این مقدار معادل ۹ درصد از کل ذخایر نفت اثبات شده جهان می‌باشد (BP statistical review of world energy june 2012). علاوه بر این به لحاظ ذخایر گازی بر اساس گزارش اداره اطلاعات انرژی آمریکا، ذخایر گاز طبیعی ایران در سال ۲۰۱۱ با ۱۰۴۶ تریلیون فوت مکعب، پس از کشور روسیه دارای بیشترین حجم ذخایر گاز طبیعی جهان است و کشورهای قطر و عربستان در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند (international energy outlook 2001). علاوه بر این منابع سرشار، موقعیت جغرافیایی ایران، که در مسیر ارتباطی سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا قرار گرفته است و همچنین قرار گرفتن در محدوده بیضی انرژی جهان که حد فاصل دو منطقه خلیج فارس و دریای خزر را در بر می‌گیرد بر اهمیت ایران در حوزه‌های گوناگون و به خصوص تامین امنیت پایدار انرژی می‌افزاید. تا اینجا از اهمیت جایگاه ایران در تولید انرژی بحث کردیم، اما در مقابل در مبحث مصرف انرژی نیز همانطوری که در بالا نیز ذکر کردیم؛ از مهم‌ترین مصرف کنندگان نفت و گاز جهان، اتحادیه اروپا است. این اتحادیه بخش عمده‌ای از نیازهای مصرفی خود به نفت و گاز را از سایر کشورها تامین می‌کند. اتحادیه اروپا بزرگترین وارد کننده و دومین مصرف کننده بزرگ انرژی در جهان است (سعید آبادی، ۱۳۹۰، ۹۴). آلمان، ایتالیا و فرانسه بزرگ‌ترین

وارد کنندگان انرژی هستند. سهم هر یک از حامل های انرژی در مصرف ناخالص داخلی اتحادیه اروپا در سال ۲۰۰۸ به ترتیب ۳۶/۵ درصد نفت، ۲۴/۵ درصد گاز، ۱۷ درصد سوخت های جامد، ۱۳/۴ درصد انرژی هسته ای، ۸/۴ درصد انرژی تجدید پذیر و مابقی سایر انرژی ها بوده است (Europe Energy Position Annual Report 2010: 11). با مشاهده این ارقام، معلوم می شد که بیش از ۶۰ درصد از کل انرژی مصرفی اروپا را نفت و گاز تشکیل می دهد و دسترسی به آن برای اتحادیه اروپا اهمیت بسیاری دارد. یکی از کشورهایی که اتحادیه اروپا در طی سالیان متمادی از آن نفت و گاز وارد می کرد ایران بود که به دلیل تحریم های بین المللی بر سر پرونده هسته ای ایران این واردت فعلا متوقف شده است. روابط ایران و اتحادیه اروپا علی رغم، روابط نسبتا پایدار در زمان حکومت پهلوی در دوران پس از انقلاب اسلامی نوسانات زیادی را تجربه کرده است. با وجود فشار اروپا بر سر مسائل مختلفی چون حقوق بشر یا مساله هسته ای جز در یک مورد (مساله میکونوس) روابط متقابل ایران و اروپا قطع نشده است. در پی رای دادگاه آلمانی، دولت آلمان و ۱۴ کشور دیگر عضو آلمان اتحادیه اروپا سفرای خود را از تهران فراخواندند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۱، ۴۱۷). جمهوری اسلامی ایران با تمام کشورهای اروپایی ضمن حفظ روابط رسمی تا پیش از تحریم ها مناسبات تجاری گسترده ای داشته است در حالیکه هیچگونه روابط سیاسی رسمی با ایالات متحده آمریکا ندارد. پس از تصویب تحریم ها علیه ایران در شورای امنیت سازمان ملل متحد، اروپا نیز یک سری تحریم ها علیه سیستم بانکی و واردات نفت از ایران اجرا کرد. بررسی روابط ایران و اروپا نشان می دهد که اروپا بسیار کمتر از ایالات متحده آمریکا به منازعه با ایران پرداخته است و همواره از گسترش روابط با جمهوری اسلامی ایران استقبال کرده است. از طرفی اروپا در کاهش تحریم ها پس از توافق ژنو پیشگام شده و زمینه برای حضور پررنگ در اقتصاد ایران فراهم ساخته است. ما در این نوشتار در پی پاسخگویی به این پرسش هستیم که الگوی روابط ایران_ اتحادیه اروپا چه تاثیری بر امنیت انرژی اروپا داشته است؟. در این اینجا سعی میشود نشان داده شود که با استمرار فرایند کاهش تنش و ورود به مرحله تنش زدایی بین ایران و اتحادیه اروپا هم ایران و هم اتحادیه اروپا میتوانند وارد یک بازی با حاصل جمع جبری مثبت شوند و هر دو طرف متفجع گردند. اروپا می تواند منابع مطمئن تری برای تامین انرژی خود بیابد و جمهوری اسلامی هم می تواند برای کاهش مشکلات اقتصادی خود از سرمایه ها و تکنولوژی اروپا استفاده کند. همچنین بر اساس رویکرد اقتصاد سیاسی به این پرسش اینگونه پاسخ داده می شود که الگوی همکاری میان ایران_ اروپا موجب افزایش امنیت انرژی اروپا و الگوی تضاد میان ایران_ اتحادیه اروپا موجب کاهش امنیت انرژی شده است.

۱-۲- سوال اصلی

الگوی روابط ایران-اروپا چه تاثیری بر امنیت انرژی اروپا داشته است؟

۱-۳- فرضیه

الگوی همکاری میان ایران-اتحادیه اروپا موجب افزایش امنیت انرژی اروپا و الگوی تضاد میان ایران و اروپا موجب کاهش امنیت انرژی اروپا شده است.

۱-۴- متغیر مستقل

الگوی روابط ایران-اروپا

۱-۵- متغیر وابسته

امنیت انرژی اروپا

۱-۶- روش ها و فنون اجرایی پژوهش

روش تحقیق، در واقع راه رسیدن به مطلوب و یا کشف قوانین، آن گونه که هست را نشان می دهد و به کلیه تدابیر، ابزار و فنون گفته می شود و چنانچه روش تحقیق متناسب با شناخت واقعیت تعیین شود ما را زودتر به سر منزل مقصود می رساند. در تدوین این پایان نامه از روش توصیفی - تحلیلی استفاده می شود. رخدادهای فراینده در این باره توصیف می شوند تا امکان تجزیه و تحلیل داده ها میسر شود. تحقیق توصیفی، شامل جمع آوری اطلاعات برای پاسخ به سؤالات مربوط به وضعیت فعلی مورد مطالعه است، به عبارت دیگر، این تحقیق وضع موجود را بررسی می کند و به توصیف منظم و نظامدار وضعیت فعلی آن می پردازد و ویژگی ها و صفات آن را مطالعه و در صورت لزوم ارتباط بین متغیرها را بررسی می نماید. در جمع آوری داده ها نیز از منابع ثانویه و کتابخانه ای استفاده شده و از سامانه های دیجیتال نیز بهره گرفته می شود. در این تحقیق ابتدا به توصیف عینی، واقعی و منظم خصوصیات موضوع پرداخته می شود که در قالب تحقیق توصیفی می گنجد. تحقیق توصیفی، شامل جمع آوری اطلاعات برای پاسخ به سؤالات مربوط به وضعیت فعلی موضوع مورد مطالعه است و یک مطالعه توصیفی، چگونگی وضع موجود را تعیین و گزارش می کند. در کل می توان از وقایع توصیفی برای شناخت و درک بهتر مسائل روز بهره گرفت، با اینحال، تاکید این تحقیق بیشتر روی مباحث تحلیلی است و به دنبال تحلیل روابط مبتنی بر همکاری یا منازعه ایران و اروپا و تاثیر آن بر امنیت انرژی این اتحادیه است.

۱-۷- ادبیات پژوهش

موضوع انرژی از آن دسته موضوعاتی است که درباره آن مطالعات زیادی صورت گرفته است. اما منبعی که به نحوی جامع رابطه کاهش تنش بین ایران و اتحادیه اروپا و نقش این کاهش تنش در سیاستهای امنیت انرژی اروپا را مورد واکاوی قرار داده باشد، یافت نشد، اما کتابها و مقالاتی که مساله امنیت انرژی اروپا یا نقش ایران را در امنیت انرژی اروپا یا دیگر بخشهای جهان را بررسی کرده باشد وجود دارد که می تواند ما را کمک کند تا به پاسخ قانع کننده‌ای در مورد سوال مطرح شده در این نوشتار دست یابیم. که در اینجا به شرح چند مورد خواهیم پرداخت.

کتاب ایران و اتحادیه اروپا: تجارب و چشم اندازها که توسط انتشارات موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران در سال ۱۳۹۱ به چاپ رسیده است شامل مجموعه مقالاتی است که در اینجا سه مقاله آن که با موضوع پژوهش ما ارتباط بیشتری دارد مورد بررسی قرار گرفته است. اولین مقاله مورد بررسی اثری است از قدرت الله احمدیان و لقمان قنبری با عنوان "نقش متغیر انرژی در روابط جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اروپا" که به دنبال پاسخ به این سوال است که نقش انرژی (نفت و گاز) در روابط ایران-اروپا چگونه و چه اندازه است؟ و چه اقداماتی از هر دو طرف در زمینه همکاری صورت گرفته است؟ فرضیه مقاله فوق این است که نوع و سطح روابط ایران و اتحادیه اروپا بر آیندی از ضرورتها و محذورات و مقدورات هر دو طرف در زمینه تامین انرژی و امنیت آن و دیگری برای غلبه بر مشکلات بین المللی و مطرح شدن به عنوان یه بازیگر موثر منطقه‌ای است. مقاله دیگر اثری از جواد حیدری با عنوان "سیاست های انرژی اتحادیه اروپایی و جایگاه جمهوری اسلامی ایران در تامین انرژی اروپا" در پی جواب دادن به این سوال است که آیا تلاش اتحادیه اروپا برای اجرای سیاست متنوع سازی منابع انرژی و تامین امنیت انرژی خود میتواند جایگاه جمهوری اسلامی ایران را در تامین انرژی این قاره به ویژه بازار گاز ارتقا دهد؟ فرضیه مقاله این است که ایران به دلیل تاخیر در توسعه صنعت گاز خود و شدت مصرف گاز در داخل تاکنون نتوانسته نقشی مناسب در بازارهای گاز در اروپا داشته باشد. مقاله دیگر اثری از علی خواجهویی با عنوان "جایگاه ایران در تامین امنیت عرضه انرژی اتحادیه اروپا" که در آنجا می گوید: مدیریت تقاضای انرژی، متنوع سازی سبد مصرف و کاهش وابستگی به کشورهای دارای انرژی و بهبود شبکه های انتقال عمده ترین چالش تامین انرژی است و ایران پتانسیل فراوانی برای تامین امنیت انرژی مورد نیاز اروپا دارد. اروپا میتواند با سرمایه گذاری در طرحهای نفت و گاز ایران ضمن بهره مندی از مزیت اقتصادی، امنیت عرضه نفت و گاز در این قاره در سالهای آتی را تضمین کند. کتاب دیگر اثری از حسین مهدیان و جلال ترکاشوند با عنوان "انرژی و امنیت ملی ایران" که سال ۱۳۸۹ توسط نشر انتخاب در تهران منتشر شده است، در این کتاب نویسندگان، ضمن تعریف امنیت انرژی، وضعیت ذخایر نفت و گاز ایران و سایر مناطق جهان را توضیح داده و همچنین

به بررسی اهمیت ژئواکونومیک انرژی ایران و نیز جایگاه ایران در مباحث امنیت انرژی پرداخته اند. از مقالات مرتبط با این موضوع نیز می توان به اثر الهه کولایی با عنوان "نقش ایران در امنیت انرژی در منطقه و جهان" که در فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین المللی که در سال ۱۳۸۹ منتشر شده است اشاره کرد. کولایی ضمن بیان اینکه امروزه امنیت انرژی یکی از مهمترین دغدغه های کشورهای مصرف کننده و حتی کشورهای تولید کننده انرژی است. به این نکته اشاره می کند که جمهوری اسلامی ایران یکی از مهمترین حوزه های تولید و تامین انرژی می باشد. که با توجه به ناامن بودن و یا بی ثباتی سیاسی در دیگر حوزه های تولید انرژی از یک طرف و تمایل کشورهایی، چون اتحادیه اروپا، هند و چین به محیط های امن تر و مقرون به صرفه تر، یک فرصت تاریخی برای جمهوری اسلامی مهیا شده است. که جمهوری اسلامی ایران می تواند از این فرصت برای ارتقاء منافع ملی و امنیت ملی خود سود جوید. همچنین مقاله مرتضی بهروزی فر و سامیه کوبی با عنوان "نقش استراتژیک ایران در امنیت عرضه انرژی به اروپا" که در شماره ۲۷۱-۲۷۲ فصلنامه سیاسی-اقتصادی منتشر شده، در ابتدا به چشم انداز بازارهای جهانی گاز طبیعی و نرخ رشد بالای مصرف در مناطقی چون چین، هند و خاورمیانه در آینده اشاره کرده و بر مواردی مانند توانایی ایران برای صادرات گاز طبیعی به اروپا، سرمایه گذاری گسترده در صنعت گاز در عرصه بین المللی و همچنین پیامدهای منفی تحریم های ایران برای مصرف کنندگان اروپایی و افزایش نیاز کشورهای اروپایی به واردات گاز طبیعی در آینده و همچنین کاهش ذخایر و صادرات گاز روسیه به عنوان اصلی ترین صادر کننده به اروپا اشاره شده، که این مسائل می تواند به حضور فعال ایران در بازارهای کشورهای اروپایی در زمینه گاز منجر شود. علاوه بر این می توان به مقاله سید امیر نیا کوئی و همکارانش با عنوان "سیاست های انرژی اتحادیه اروپا و کاهش وابستگی به روسیه" که در رهیافت های سیاسی و بین المللی شماره ۳۰ آن که در سال ۱۳۹۱ منتشر شده است اشاره کرد، که نویسندگان بیان میکنند که تسلط روسیه بر بازار انرژی اتحادیه اروپا، مخالفت روسیه با عرضه انرژی ایران به اروپا را به همراه دارد. سیاست تنوع بخشی در مورد کشورهای عرضه کننده گاز، ایران را جایگزین مناسبی برای اروپا میسازد و این امر رقابت آشکار و پنهان بین ایران و روسیه را به همراه دارد. طبق مقاله فوق ایران هیچ گازی به اروپا صادر نمیکند و با احداث خط لوله جریان جنوبی از روسیه به اروپا موقعیت ایران بیش از پیش تضعیف خواهد شد. همچنین موسی الرضا وحیدی در مقاله ای با عنوان "انرژی: عامل توسعه شکاف بین روسیه و اتحادیه اروپا" که در شماره ۵۶ فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز به چاپ رسیده است معتقد است که مساله انرژی اساس ماهیت روابط اتحادیه اروپا با روسیه را زیر سوال برده و زمینه شکاف عمیق بین طرفین را فراهم کرده است. به عقیده نویسنده مقاله، تلاش روز افزون مسکو برای کنترل تاسیسات و بازارهای انرژی در اروپای مرکزی، می تواند پیامدهای دراز مدت امنیتی برای اتحادیه اروپا در بر داشته باشد. در حقیقت روسیه از منابع انرژی برای کسب امتیاز سیاسی از همسایگان و رقبای خود استفاده می کند. این مساله ضرورت توجه به ذخایر نفت و گاز سایر کشورهای صادر کننده را برای اتحادیه اروپا بیش از پیش آشکار می سازد.

۱-۸- سازماندهی پژوهش

فصل اول این نوشتار شامل کلیات پژوهش است و در آن به اهداف، ضرورت‌ها، پرسش‌های اصلی و فرعی، متغیر مستقل و وابسته، روش تحقیق مورد استفاده، ادبیات موضوع و سازماندهی تحقیق اشاره شده است.

فصل دوم شامل چارچوب نظری پژوهش است.

فصل سوم بررسی الگوی روابط ایران_اروپا و مساله ی امنیت انرژی و روابط مبتنی بر همکاری و امنیت انرژی است.

فصل چهارم مربوط به روابط منازعه آمیز ایران-اروپا و مساله امنیت انرژی می باشد.

فصل پنجم جمع بندی و نتیجه پژوهش است. در این فصل اشاره ای به کلیت مباحث و نتیجه گیری از آن خواهد شد.

فصل دوم

همکاری بین المللی در تئوری های روابط بین الملل

۲-۱- مقدمه

جهان انتزاعی نظریه‌ها و جهان عینی سیاست دارای روابط تنگاتنگی با هم هستند. ما به نظریه‌هایی نیاز داریم تا بتوانیم از اطلاعاتی که هر روزه ما را آماج خود قرار می‌دهند، معنا استخراج کنیم. حتی سیاستمدارانی که رابطه خوبی با نظریه‌ها ندارند ناچارند که به ایده‌های خود درباره این که روند فعالیت جهان عینی چگونه است اعتماد کنند، تا بتوانند تصمیمی منطقی و اصولی اتخاذ نمایند. اگر اصول سازمان‌یافته و بنیادی یک شخص ناقص باشد، تصمیم‌گیری سیاسی شایسته توسط وی بسیار سخت و بعید به نظر می‌رسد. از این رو شناخت نگاه نظریه‌های روابط بین‌الملل به موضوع همکاری بین‌المللی می‌تواند به سیاست‌مداران نوعی کمک فکری باشد. نظریه‌های موجود در رشته روابط بین‌الملل هر کدام با توجه به عوامل مورد توجه و تأکید و نوع هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی خود نگاه متفاوتی به مسائل و موضوعات بین‌المللی دارند. در این نوشتار تلاش می‌شود از نگاه لیبرالیسم به موضوع همکاری بین‌المللی مورد بحث و بررسی قرار گیرد. بحث را با پرداختن به مکتب لیبرالیسم آغاز می‌کنیم. در ادامه رویکرد ارتباطات، صلح دموکراتیک، نظریه‌ی رژیم‌ها و نئولیبرالیسم مورد توجه قرار می‌گیرند. پس از آن کارکردگرایی و نوکارکردگرایی مورد بررسی قرار می‌گیرند تا نگاه این نظریه به موضوع همکاری‌های بین‌المللی مشخص شود. در نهایت از مباحث مطرح شده جمع‌بندی صورت می‌گیرد.

۲-۲- لیبرالیسم و همکاری بین‌المللی:

همکاری از نظر لغوی معمولاً مترادف با همدستی و هماهنگی به کار می‌رود. چنانچه «سیوم براون»^۱، همکاری را رفتاری هماهنگ می‌داند که به طور آگاهانه بوسیله‌ی دو یا چند کنشگر اتخاذ می‌شود (Brown, 1992: 23). اما در متون و نظریه‌های روابط بین‌الملل همکاری فراتر از هماهنگی است. چنانچه رابر کیوهین، همکاری را وضعیتی می‌داند که در آن تعقیب یک‌جانبه منافع خود^۲، بطور مستقلانه توانایی دیگران را جهت دستیابی به اهدافشان تسهیل می‌کند. کیوهین بین همکاری و «همنوایی»^۳ تفاوت قائل می‌شود. زیرا همکاری

¹ - Seyom Brown

² - Self Interest

³ - Harmony

مستلزم آن نیست که دولت‌ها هیچ «تضاد منافی»^۱ نداشته باشند، بلکه بدان معناست که چگونه ممکن است آن‌ها قادر باشند در جهت منافع متقابل‌شان بر منازعات غلبه کنند. بنابراین، ممکن است کشورها بدون اینکه سیاست‌های خود را با یکدیگر منطبق و سازگار کرده باشند و بطور یکجانبه عمل نمایند، سیاستی هماهنگ داشته باشند (Keohane, 1984: 51-2). ویوتی و کائویی نیز همکاری را یک سلسله فعالیت‌هایی می‌دانند که از مشورت یا هماهنگی صرف در یک سر پیوستار تا تشریک مساعی در سر دیگر آن را شامل می‌شود (Viotti & Kauppi, 2002: 178).

همچنین، همکاری می‌تواند اشکال متعدد داشته باشد. ویلیامز بین سه نوع همکاری تفکیک قائل می‌شود: «همکاری ضمنی»^۲، «همکاری نامتقارن»^۳، و «همکاری تمام عیار و کامل»^۴. همکاری ضمنی در ماهیت خود، فاقد رسمیت و صراحت است و هدف آن، از کنترل خارج نشدن منازعه می‌باشد. انگیزه اولیه همکاری ضمنی، اجتناب از خطر یا کاهش خطر است و در شرایط خاص می‌تواند مبنایی برای توسعه‌ی یک رژیم رسمی یا غیر رسمی باشد. اما اساس همکاری نامتقارن یا «مبتنی بر رضایت» آن است که یک طرف بطور وسیع و گسترده در یک منازعه وارد شود و دیگری از او حمایت ضمنی یا علنی به عمل آورد و در نقش تسهیل‌کننده یا توانمندساز اساسی عمل نماید. شکل سوم همکاری، همکاری «غیر مشروط»^۵ یا «کاملاً مهیا» است. در این مورد افراد یا دولت‌ها منفعتی مشترک یا متقابل نسبت به یک نتیجه مشخص دارند و آشکارا برای حصول به آن همکاری می‌نمایند (ویلیامز، ۱۳۸۲: ۵-۳۴). علاوه بر شیوه و وسعت همکاری، بسته به موضوعاتی که همکاری می‌تواند دربر بگیرد، به انواع مختلف تقسیم می‌شود: همکاری‌های نظامی-امنیتی، اقتصادی و غیره (عسگرخانی و منصوری مقدم، ۱۳۸۹: ۱۹۲). با توجه به این تعاریف می‌توان مفهوم همکاری را در نظریه‌ی لیبرالیسم تبیین نمود.

لیبرالیسم در روابط بین الملل به عنوان یک مکتب فکری، ریشه در خوش‌بینی عصر روشنگری قرن هیجدهم، لیبرالیسم اقتصادی قرن نوزدهم و ایده آلیسم ویلسونی قرن بیستم دارد. به نظر لیبرالیست‌ها، سیاست عبارت است از هنر خوب حکومت کردن؛ یا حکومت خوب و سیاست مدار خوب کسی است که عملکردش مطابق اخلاق و ارزش‌های انسانی باشد. لیبرالیسم اعتقاد دارد که انسان‌ها قابلیت یادگیری داشته و تعلیم پذیرند و در نتیجه می‌توانند رفتارهای خود را تغییر دهند. پس آن‌ها باید رفتار و عملکرد نابهنجار و غیراخلاقی خود را بر اساس موازین اخلاقی و انسانی تغییر داده و رفتار بهنجار و اخلاقی را پیشه کنند (کلومبیس و ولف، ۱۳۷۵: ۳-۵۱). لیبرالیست‌ها از مفروضه‌های مشترکی راجع به واقعیت و جهان سیاست برخوردارند. به طور کلی، جهان‌بینی لیبرالیست‌ها بر اعتقادات و مفروضه‌های زیر استوار است:

¹ - Conflict of Interest

² - Tacit Cooperation

³ - Asymmetrical Cooperation

⁴ - Fully Fledged Cooperation

⁵ - Unqualified